

ВИВЧЕННЯ СВІТОГЛЯДНО-МИСТЕЦЬКИХ НАПРЯМІВ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ

STUDYING WORLDVIEW AND ARTISTIC TRENDS IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

У статті здійснено теоретико-методичний аналіз проблеми вивчення світоглядно-мистецьких напрямів у закладах загальної середньої та фахової передвищої освіти, зокрема реалізму, модернізму, постмодернізму та метамодернізму. Узагальнено викладацький досвід педагогів-словесників щодо опрацювання ключових літературних напрямів у процесі викладання української та зарубіжної літератури.

Визначено типові труднощі, що виникають у здобувачів освіти під час сприйняття абстрактної теоретичної інформації про світоглядно-мистецькі напрями, що, своєю чергою, ускладнює формування цілісного розуміння літературного процесу. Особливу увагу приділено пошуку ефективних дидактичних засобів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності учасників освітнього процесу.

Запропоновано комплекс методичних прийомів, які поєднують традиційні та інноваційні підходи: візуалізацію, сторителінг, персоналізацію літературних напрямів, використання проєктних технологій, створення асоціативних моделей, інтерпретаційних діалогів і пошуково-дослідницьких завдань. Обґрунтовано педагогічну доцільність застосування таких методів для розвитку умінь інтерпретувати художній твір як репрезентанта певної естетичної системи, а також для формування цілісного естетичного та світоглядного бачення літератури як мистецтва слова.

Наголошено на необхідності переходу від репродуктивного засвоєння навчального матеріалу до його осмислення через творчий і дослідницький підхід. Така методика сприяє формуванню читачкої компетентності, розвитку критичного мислення, естетичної чутливості, культурної рефлексії та здатності здобувачів освіти здійснювати самостійну літературну інтерпретацію в контексті міжкультурного діалогу. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі інтеграції креативних педагогічних практик у сучасну літературну освіту.

Ключові слова: світоглядно-мистецькі напрями, інтеграція, візуалізація, реалізм,

модернізм, постмодернізм, метамодернізм, проєктна робота, методика викладання, критичне мислення.

The article presents a theoretical and methodological analysis of the problem of studying worldview and artistic trends in general secondary and professional higher education institutions, in particular realism, modernism, postmodernism, and metamodernism. The authors summarize the teaching experience of language teachers in the development of key literary trends in the process of teaching Ukrainian and foreign literature.

Common difficulties that arise for students in the perception of abstract theoretical information about worldview and artistic trends are identified, which, in turn, complicates the formation of a holistic understanding of the literary process. Particular attention is paid to the search for effective didactic tools aimed at activating the cognitive activity of participants in the educational process.

The authors propose a set of methodological techniques that combine traditional and innovative approaches: visualization, storytelling, personification of literary trends, use of project technologies, creation of associative models, interpretive dialogues, and research tasks. The article substantiates the pedagogical expediency of using such methods to develop the ability to interpret a work of art as a representative of a certain aesthetic system, as well as to form a holistic aesthetic and worldview vision of literature as an art of words.

Particular emphasis is placed on the need to move from reproductive learning of educational material to its comprehension through a creative and research approach. Such a methodology contributes to the formation of reading competence, the development of critical thinking, aesthetic sensitivity, cultural reflection, and the ability of students to make independent literary interpretations in the context of intercultural dialogue. Prospects for further research in the direction of integrating creative pedagogical practices into modern literary education are identified.

Key words: worldview and artistic trends, integration, visualization, realism, modernism, postmodernism, metamodernism, project work, teaching methods, critical thinking.

УДК 37.035:7:008
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/84.2.2>

Розінкевич Н.В.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Перевертун О.П.,
викладач
Фахового коледжу «Універсум»
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із ключових завдань учителя-словесника під час опрацювання художніх творів зі здобувачами загальної середньої та фахової передвищої освіти є формування в них умінь аналізувати літературні тексти як зразки певного світоглядно-мистецького напрямку. Це визначає як методичні підходи до викладання літератури, так і глибину засвоєння навчального матеріалу. Адже кожен твір, будучи продуктом певної естетичної парадигми, містить експліцитні або імпліцитні спроби автора дати відповідь на

фундаментальні філософські питання: що таке щастя, гармонія, який сенс життя.

Уміння розпізнавати характерні ознаки літературного напрямку у творі є ключовим не лише для розуміння стилістичних особливостей тексту, а й для осмислення глибинних світоглядних, філософських та емоційних орієнтирів епохи, в якій він був створений. Це дозволяє здобувачам освіти інтерпретувати сенси тексту (зрозуміти вчинки героїв, пояснювати форму твору, його ритмомелодію й художні засоби), зчитувати підтексти (розкодувати символи, алегорії, стилістичні фігури та мовні маркери епохи), уникати анахронізму

(аналізувати твір у межах його історико-культурного контексту), будувати аргументовану оцінку твору (розвивати критичне мислення й розуміння, в якій системі хронотопу творив автор, формувати естетичне чуття та мовну особистість). Отже, опанування здобувачами освіти навичок розпізнавання й інтерпретації ознак літературного напрямку є запорукою глибокого й усвідомленого читання художнього твору, що, у свою чергу, сприяє формуванню читацької компетентності як однієї з ключових у літературній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення літературних напрямів у навчальному курсі є актуальним як для сучасного літературознавства, так і для методики викладання літератури. Вагоме концептуальне дослідження модернізму подано в колективній монографії «Модернізм в українській літературі XX – початку XXI століття: пам'ять, коди, практики» (2023) під редакцією Тараса Пастуха. Автори монографії розглядають модернізм як динамічне культурне явище, що не лише визначило обличчя української літератури XX століття, а й продовжує впливати на її художній досвід у XXI столітті. Особливу увагу приділено інтерпретації модерністських кодів і ролі пам'яті в формуванні літературно-мистецьких практик [5].

Значний внесок у систематизацію знань про літературні напрями зроблено у праці Ольги Ніколенко та Валентини Мацапури «Літературні епохи, напрями, течії» (2014). У цьому дослідженні висвітлено основні етапи літературного процесу від античності до сучасності, зокрема й у контексті літературної освіти. Авторки акцентують на важливості формування в здобувачів освітніх послуг уявлення про художні напрями як складники історико-літературного процесу, що дозволяє осмислити естетичну еволюцію літератури [7].

Людмила Нежива у статті «Літературні напрями в змісті літературної освіти та шкільній практиці» (2013) наголошує на необхідності поєднання літературознавчої теорії з ефективними методичними підходами. Проаналізувавши чинні нормативні документи, підручники й навчальні посібники, дослідниця підкреслює потребу в розробленні якісного навчального контенту, який сприятиме кращому засвоєнню матеріалу й формуванню культури свідомого читання [6].

Окремої уваги заслуговує методичний порадник Василя Пахаренка «Секрети мистецтва слова» (2023), в якому представлено цілісне бачення закономірностей літературного процесу – від міфологічного мислення до естетики метамодернізму [8].

Отже, аналіз наукових публікацій свідчить про зростання уваги до проблеми осмислення й викладання літературних напрямів у загальній середній й фаховій передвищій освіті. У науковому дискурсі

утвердилася думка про важливість не лише інформування здобувачів освітніх послуг про естетичні ознаки певного напрямку, а й формування у них здатності до критичного прочитання художнього твору в контексті літературно-естетичної парадигми доби.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, у сучасному науково-методичному дискурсі ще недостатньо розроблено системні підходи до дидактичного осмислення літературних напрямів у курсі загальної середньої та фахової передвищої освіти з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти та новітніх технологій викладання. Нерозв'язаним залишається питання інтеграції теоретико-літературних понять у практику творчого й критичного читання, що особливо актуально в умовах Нової української школи, орієнтованої на компетентнісний підхід. Відчутно бракує інструментарію для ефективного візуального й міждисциплінарного вивчення художніх напрямів, а отже, потребує оновлення й уточнення методика подачі складних і абстрактних понять у доступній формі – через образність, приклади, діалог із культурним контекстом.

Метою статті є узагальнення викладацького досвіду словесників-практиків щодо вивчення літературних напрямів у курсах української та зарубіжної літератур, а також подання методичних рекомендацій, спрямованих на творче опрацювання теоретичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні труднощі під час вивчення світоглядно-мистецьких напрямів на рівні загальної середньої та фахової передвищої освіти є високий рівень абстрактності відповідних понять. Здобувачам освіти іноді складно розмежувати напрями без опори на чіткі приклади.

До того ж інформація про художні напрями нерідко подається у вигляді спрощених схем, перенасичених термінами без достатнього пояснення в доступній для сприйняття формі. Особливо складним для інтерпретації є твори, що репрезентують модернізм, постмодернізм або метамодернізм, адже ці напрями апелюють до складних філософських і естетичних категорій, потребуючи належної читацької підготовки.

Тому вивчення літературних напрямів не може обмежуватися механічним засвоєнням теоретичного матеріалу. Важливо, щоб здобувачі освіти навчилися простежувати логіку розвитку художніх естетик, розрізняти домінантні риси напрямів та виявляти індивідуальний стиль письменника.

Для полегшення сприйняття й осмислення теоретичних понять доцільно використовувати візуалізацію як методичний інструмент: інфографіку, ментальні карти, схематичні моделі на кшталт «дерева напрямів». Вдалими є також прийоми персоніфікації літературних напрямів (у формі

художніх образів із характером, поведінкою, мовленням) і сторителінг (інтерпретація напрямів через наративні структури).

Серед інноваційних методів доцільно виділити проєктне навчання: створення презентацій, мемів, інтерактивних ігор, кросвордів; інтерпретацію картин як візуальних текстів; театралізоване моделювання образів або естетик; створення відеоесе; мультимедійну інтерактивну взаємодію в цифрових середовищах (Padlet, Canva, Prezi тощо). Застосування цих методів дозволяє не лише активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти, а й формувати у них аналітичне мислення, естетичну чутливість і здатність до критичного літературного аналізу.

Можливими форматами опрацювання літературних напрямів у межах освітнього процесу є:

Формат	Приклад
Мінілекція	Короткий (10 хвилин) виклад теоретичного матеріалу з прикладами з текстів.
Дебати	Дискусія на тему: «Модернізм vs Постмодернізм: хто глибше розуміє людину?»
Карта стилів у часі	Візуалізація літературних напрямів у часовій шкалі з ілюстративними прикладами.
Літературна гра	Вправа на впізнавання напрямів за цитатою або стилістичними ознаками.
Інтерв'ю з «напрямом»	Рольова вправа: здобувач освіти говорить від імені, наприклад, метамодернізму й відповідає на запитання «журналістів» з аудиторії.

Інтердисциплінарний підхід до вивчення літературних напрямів дає змогу глибше осмислити естетику епох через порівняння з іншими видами мистецтва – живописом, скульптурою, музикою тощо. Така інтеграція актуалізує міжмистецький діалог, що сприяє кращому розумінню характерних ознак напрямів через образну систему суміжних мистецтв.

Зокрема, ефективним інструментом у цьому напрямі є використання платформи Google Art & Culture¹, яка дозволяє інтегрувати в освітній процес світові шедеври мистецтва, віртуальні екскурсії музеями та інтерактивні культурні ресурси. У розділі «Мистецькі напрями» платформи представлено твори модернізму, постмодернізму та інших стилів із супровідною аналітичною інформацією. Тож, завдання, побудовані на візуальних аналогіях (наприклад, порівняння літературного тексту з картиною), сприяють кращому розумінню поетики напрямів, формують асоціативне мислення та розвивають навички міжмистецького аналізу.

Завдання. Порівняймо модерну картину Клода Моне «Жінка з парасолькою – Мадам Моне та її

син» (Woman with a Parasol – Madame Monet and Her Son, 1875) (картина 1) та постмодерну скульптуру Андреа Ціттеля «Житловий блок від А до Я» (A-Z Living Unit, 1993) (скульптура 2). Пояснить, як естетики цих творів корелюються із стилями творів літератури.

Картина 1

Скульптура 2

Картина Клода Моне втілює провідні ознаки імпресіонізму: миттєвість враження, динаміку світла й повітря, суб'єктивне бачення митця. Композиція, в якій фігури розміщено на тлі неба, а мазки пензля створюють ефект руху й прозорості, передає емоційне реагування на мить, а не фіксацію сталої форми. Подібний принцип художньої виразності простежується в літературному модернізмі, зокрема у творчості Михайла Коцюбинського (наприклад, новела «Intermezzo»), де зосереджено увагу не на сюжеті, а на внутрішньому стані героя, відображеному через ритм, синтаксис і символічні образи.

Натомість скульптура Андреа Ціттеля є зразком постмодерністського мистецтва, яке руйнує традиційні уявлення про форму, функцію і художню цінність. Її «Житловий блок від А до Я» поєднує функціональність, інсталяцію і концептуальну критику споживацького стилю життя. Це

¹ Google Art & Culture. URL: <https://artsandculture.google.com/?hl=uk>

вже не репрезентація, а художній жест, що провокує осмислення соціокультурних явищ. Аналогічно в літературі постмодернізм (наприклад, у творах Юрія Андруховича, Сергія Жадана) характеризується фрагментарністю, іронією, міжтекстовістю, поєднанням жанрів і стилів, відмовою від єдиної істини та деконструкцією канонічного.

Тож, паралелі між живописом, скульптурою та літературою дають змогу цілісніше осмислити художній напрям як складник естетики доби. Картина Моне й скульптура Ціттель постають як візуальні маркери модерністської та постмодерністської парадигм: перша – орієнтована на гармонію індивідуального сприйняття, друга – на деконструкцію традицій і акцент на ідеї як художній домінанті. Порівняння різних форм мистецтва в межах міжмистецького підходу сприяє глибшому розумінню літературних текстів і формуванню компетентного читача / читачки.

Завдання. Поміркуйте, чому модерністи вважали, що реалізм обмежує свободу митця. Для цього уявіть реалізм у подобі чоловіка й опишіть, яким він міг би бути.

Орієнтовна відповідь. Тож, реаліст – це серйозний і зосереджений чоловік. Він об'єктивно дивиться на світ і відповідально ставиться до своєї праці. Як уважний спостерігач, він помічає деталі, що дозволяє йому точно відтворювати світ навколо себе.

Його цікавлять звичайні люди, типові характери й буденне життя – саме в ньому він шукає правду буття.

Реаліст глибоко усвідомлює, як середовище впливає на формування особистості, і не прагне прикрашати чи ідеалізувати дійсність.

Йому притаманний здоровий скептицизм: він бачить світ без ілюзій і «рожевих окулярів». Реаліст висловлює свої думки прямо, чітко і зрозуміло, уникаючи надмірної символіки складних метафор чи експериментальної форми.

На думку модерністів, саме така об'єктивізована раціональність і обмежувала художню свободу: не залишала простору для суб'єктивного погляду, внутрішніх пошуків, психологічної глибини та естетичного експерименту. Модерністи прагнули не просто зображувати дійсність, а інтерпретувати її крізь призму власного досвіду, емоцій і бачення світу.

Завдання. Уявіть ранній модернізм в образі молодшої людини. Опишіть його світогляд, цінності, взаємини з попередником – реалізмом.

Орієнтовна відповідь. Цей юнак прагнув реалізувати свої творчі здібності. Він поважав досвід і здобутки свого батька – реалізму.

Батько-реалізм повчав: «Зображуй життя у формах самого життя, синку».

Однак, модернізм не бажав іти протореним шляхом правдивого відображення дійсності. Він

перефразовував слова німецького поета, лідера експресіонізму Казимира Едшміда й відповідав: «Світ перед нами. Було б безглуздом повторювати його» [3, с. 50]. Й додавав слова Шарля Бодлера: «Там символів ліси густі, немов трава, крізь них людина йде і в них людина тоне...» [1].

Юнак прагнув знайти власний, неповторний голос у мистецтві. Тому пробував себе у різних іпостасях.

Скажімо, одного разу модернізм одягав маску символізму – став поетом-містиком, здатним розгадати приховану суть звичних речей і явищ.

У душі він був музикантом – його вірші звучали, як прекрасна мелодія. Він пригадував слова Поля Верлена: «Найперше – музика у слові!» [2].

Іншого разу наш герой відчував себе імпресіоністом – натхненним художником, який через гармонійне злиття кольорів і звуків прагнув не просто відобразити якесь явище, а й передати своє суб'єктивне ставлення до нього.

Іноді модернізм ставав неоромантиком. Він нагадував свого попередника – романтика, але на відміну від нього не заперечував реальність, а намагався піднести її до ідеалу. «Коли втомлюся я життям щоденним, тоді я думку шлю в світі далекі, блукає погляд мій в країні мрій...» – ці слова Лесі Українки були співзвучні його настроєві [9].

Завдання. Відгадайте про якого авангардиста йде мова.

Він був непохитним нонконформістом, який прагнув руйнувати старе та був у постійному пошуку нового й своїм підходом надихав тогочасну молодь.

Низький на зріст, кучерявий, із густою гривою чорного волосся, дещо монголоподібний, із незмінною прямою люлькою в роті, з пронизливим поглядом чорних очей, він належав до таких людей, повз яких не пройдеш, не звернувши на них уваги...

Короткі слова, часто проціджені крізь зуби, завжди вражали своєю оригінальністю й несподіваністю. Розмовляв він переважно дуже популярною тоді в літературних колах говіркою, що являла собою суміш української та російської мов. Час проводив, наскільки мені відомо, переважно в кафе, а жив у готелях.

Він не соромився провокувати публіку, спаливши, зокрема, Шевченкового «Кобзаря».

Він був байдужий до побуту, до «комfortу», до страв, але дуже любив свої письменницькі «знаряддя». Любив подорожі, що давали йому відчуття волі й незалежності від побуту. Вдягався просто, але зі смаком.

Його «форма» – майже завжди костюм і краватка; взимку в останні роки його життя – хутряне темно-сіре кепі й коричневе хутряне пальто з оленя... (Відповідь: Михайль Семенко) [4].

Подібні завдання можна створити й для представників інших напрямів – авангардизму, декадансу, метамодернізму² тощо. Персоніфікація літературних напрямів через уявні образи людей із характером, світоглядом і стилем поведінки допомагає здобувачам освіти краще усвідомити відмінності між естетиками та світоглядами кожного з них.

Завдання. Відгадайте, про який напрям іде мова. Уявіть, що персоніфіковані літературні напрями зустрілися, скажімо, на «літературній вечірці» або у вагоні потяга далекого сполучення. Кожен з них – яскрава особистість, зі своїм стилем мислення, голосом і поглядом на світ. Створіть діалог між цими чотирма персонажами.

Персонаж	Напрямок
Спостережливий хронікер	
Емпатичний шукач сенсів	
Іронік у масці	
Інтелектуал у чорному	
Мрійливий ідеаліст	

Довідка. Модернізм, реалізм, метамодернізм, постмодернізм.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. Тож, теоретико-методичний аналіз засвідчив, що вивчення світоглядно-мистецьких напрямів у закладах загальної середньої та фахової передвищої освіти потребує оновлення підходів до викладання літератур. Йдеться, зокрема, про розроблення інноваційних дидактичних моделей, які поєднують сучасні цифрові технології з візуальними та проєктними методами навчання.

Опанування літературних напрямів має ґрунтуватися на активному залученні здобувачів освіти до пошукової діяльності, самостійному пошуку й опрацюванні інформації, активній участі в підготовці до занять, компетентному обговоренні прочитаного.

² Детальніше можна ознайомитися: Розінкевич Н. *Метамодерна людина: від індивіда до дивіда. Метамодернізм у літературі та літературознавстві: «дзеркало в дзеркалі»*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 103–106.

Необхідний перехід від репродуктивної моделі викладання до творчо-дослідницької, що сприятиме активізації пізнавальної діяльності, формуванню стійкого інтересу до літератури, глибшому розумінню її естетичних і світоглядних засад. Такий підхід орієнтований не на пасивне засвоєння фактів, а на розвиток творчості, рефлексії та інтелектуальної самостійності.

У результаті таких змін формуватиметься компетентний читач і читачка, здатні до критичного мислення, порівняння художніх напрямів, аналізу й інтерпретації літературних текстів у міжкультурному та міждисциплінарному контексті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бодлер Шарль. Відповідності. *Укрліб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=139>
2. Верлен Поль Марі. Поетичне мистецтво. *Укрліб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=130>
3. Едшмід Казімір. Вибраний. Мюнхен : На горі, 1960. 136 с.
4. Котубей-Геруцька Олеся. Панфутурист, провокатор, небезпечний елемент: ким був поет епохи Розстріляного відродження Михайль Семенко. *Суспільне культура*. 31 грудня 2022. URL: <https://suspihne.media/culture/299958-panfuturist-provokator-nebezpecnij-element-kim-buv-poet-epohi-rozstriljanogo-vidrodzenna-mihajl-semenko/>
5. Модернізм в українській літературі XX – початку XXI століття: пам'ять, коди, практики: монографія / відп. ред. Тарас Пастух; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023. 758 с. <https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=866>
6. Нежива Людмила. Літературні напрями в змісті літературної освіти та шкільній практиці. *Педагогічні науки*. Том 1 № 64 (2013). С. 113–119.
7. Ніколенко Ольга, Мацапура Валентина. Літературні епохи, напрями, течії. Київ : Педагогічна преса, 2014. 228 с. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Nicolenko.pdf
8. Пахаренко Василь. Секрети мистецтва слова. Київ : Освіта, 2023, 408 с. URL : <https://www.calameo.com/read/006191963a0afa38330f2>
9. Українка Леся. Коли втомлюся я життям щоденним. *Укрліб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22857>